

เรื่อง ความทรงจำเรื่องปราบศึกฮ่อ

รายละเอียด

ความทรงจำเรื่องปราบศึกฮ่อ เป็นบันทึกจากการปฏิบัติภารกิจของพระกำแพงสงคราม (ฤกษ์ นุชนิยม) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

ประวัติโดยสังเขปของพระกำแพงสงคราม

เกิดเมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2399 วันอังคารขึ้นหกค่ำ เดือนแปด ปีมะโรง ณ จวนเก่า จังหวัดกำแพงเพชร เป็นบุตรของพระกำแพงสงคราม(เหลียม นุชนิยม) สืบสกุลโดยตรงมาจากพระยาเกียรติพระยารามข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของพระเจ้านั่งหนุเรง (พระเจ้าหงสาวดี) ได้สวามีภักดีติดตาม สมเด็จพระนเรศวร มหาราชพร้อมกับพระมหาเถรคันฉ่อง ในคราวประกาศอิสรภาพ ณ เมืองแกลง ได้ฟังพระบรมโพธิสมภารอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา กาลล่วงมาจนถึงปูทวด คือพระยารามณรงค์สงครามรามภักดีอภัยพิริยะพาหะ(นุช)

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

มีเรื่องเล่าสืบกันมาว่า ในวันที่ท่านคลอดนั้น พระกำแพงสงคราม (เหลียม นุชนิยม) ผู้บิดากำลังคุมกำลังพลจะไปปราบศึกกบฏเจ้าอนุวงศ์ และขณะที่ขบวนทัพพร้อมจะออกเดินทางไปในนั้น มีคนที่บ้านมาคุกเข่าอยู่ข้างๆ รายงานว่า ขณะนี้คุณหญิงได้คลอดลูกออกมาแล้ว ท่านบิดาหันไปถามว่าเป็นหญิงหรือชาย เมื่อได้คำตอบว่าเป็นชาย ท่านก็สั่งว่า “ให้ตั้งชื่อมันว่า ฤกษ์” แล้วสั่งให้เหล่าทหารเคลื่อนพลด้วยจิตใจที่มั่นคงและเข้มแข็งทันทีโดยไม่รีรอ

สกุลนี้มีมีหลักฐานบ้านชองอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร และได้สืบสกุลต่อ ๆ กันมาเป็นเจ้าเมืองกำแพงเพชรหลายชั่วอายุ เมื่อเยาว์วัยพระกำแพงสงคราม (เหลียม) ได้นำไปฝากไว้กับเจ้าพระยาภูธราภัย เพื่อให้ได้รับการอบรมศึกษาเล่าเรียนตามระเบียบแบบแผนอย่างใกล้ชิด ซึ่งเป็นประเพณีนิยมสำหรับผู้ที่หวังทำราชการสืบไปในภายภาคหน้า เนื่องจากท่านเป็นผู้ที่มีฝีมือในการเขียนหนังสือ ท่านเจ้าพระยาฯ จึงได้ใช้สอยอย่างใกล้ชิด โดยให้ดำรงตำแหน่งทนายหน้าหอ ต่อมาจนเมื่อมีอายุสมควรรับราชการ เจ้าพระยาภูธราภัย จึงได้ฝากให้เข้ารับราชการในกระทรวงมหาดไทยกับท่านพระยาราชวรานุกุล (เวก บุญรัตพันธุ์) บุตรท่านเจ้าพระยาภูธราภัย นั้นมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาแต่เยาว์ トラบจนกระทั่งได้ไปร่วมราชการศึกปราบฮองครั้งที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ และศึกฮองครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖

ความเรื่องปราบศึกฮองมีดังนี้

พวกฮองนี้เดิมที่เป็นจีนแท้ ทำการขบถขึ้นในเมืองจีน เรียกว่าพวกขบถ “ไต้เผง” จะช่วงชิงอำนาจกับพวก “เม่งจู” ในที่สุดพวกไต้เผงสู้พวกเม่งจูไม่ได้ ต้องแตกฉานชานเซ็นหลบหนีไปซุ่มซ่อนตัวตามป่าเขา จีนขบถไต้เผงพวกหนึ่งมีกำลังหลายพันคน หัวหน้ากลุ่มชื่อ “จ้ออจาง” อพยพเข้ามาอยู่ในเขตแดน ญวน ทางเมืองตั้งเกี่ยเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๐๐ ฝ่ายพวกญวนเห็นว่าพวกขบถไต้เผงอพยพเข้ามาในเขตของตน เกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อญวนในภายภาคหน้า จึงแต่งทูตเข้าไปในประเทศจีน ขอกองทัพจากกษัตริย์เม่งจู มาสมทบกับกองทัพของญวนช่วยกันขับไล่พวกขบถ พวกกบฏก็แตกทัพลงมาในดินแดนของพวกแม้ว คือชายแดนจีนติดต่อกับดินแดนสิบสองจุไทย พวกขบถได้รวบรวมกันและตั้งมั่นอยู่ และได้เรียกชื่อใหม่ว่าเป็น “พวกฮอง”

พวกฮองนี้ต่อมาได้หัวหน้าที่มีวสามเข้มแข็งในการรบ จึงทำการล้อมสมัครพรรคพวกจนมีกำลังแข็งแรงแล้ว จึงยกขึ้นไปตีหัวเมืองญวน จีนกับญวนรวมกำลังกันรบแต่สู้พวกฮองไม่ได้ พวกฮองจึงเข้าครอบครองเมืองต่างๆ ในเขตแดนตั้งเกี่ย ต่อมาพวกฮองเกิดแตกแยกกัน รบพุ่งกันขึ้นฝ่ายแพ้วพาสัครพรรคพวกอพยพไปตั้งดินแดนอยู่แคว้นสิบสองจุไทย ใช้ธงประจำกองทัพสีเหลือง เรียก”ฮองธงเหลือง” ส่วนพวกที่อยู่แดนตั้งเกี่ยใช้ธงประจำสีดำ เรียก “ฮองธงดำ” พวกฮองธงดำนี้ต่อมาทำไม่ตีกับญวนแล้วช่วยกันรบพุ่งขับไล่ ฮองธงเหลือง ๆ จึงต้องถอยหนีแล้วไปปล้นสดมภ์หัวเมืองชายแดนและเมืองในสิบสองจุไทยได้หลายเมือง ญวนส่งทัพมาปราบปรามก็พ่ายแพ้ แก่พวกฮองธงเหลือง ต่อมาฮองธงเหลืองได้มาตั้งถิ่นฐานและค่ายใหญ่ในทุ่งเชียงคำ เตรียมเข้าตีเมืองหนองคายและหลวงพระบาง คณะกรรมการเมืองหลวงพระบางและหนองคายจึงมีใบบอกลงมากรุงเทพฯ เพื่อขอ

ให้ไทยจัดกองทัพไปช่วยเหลือ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งแม่ทัพนายกอง ขึ้นไป ๕ นาย แยกออกเป็น ๕ ทักษะเดินทางไปปราบพวกฮ่อ กองทัพของพระยามหาอำมาตย์ (ชื่น กัลยาณมิตร) ซึ่งยกไปปราบฮ่อทางเหนือหนองคาย ได้รับความช่วยเหลือจากเมืองเวียงจันทน์แตกหนีไป ส่วนทัพของ เจ้าพระยาภูธราภัย ซึ่งยกไปปราบพวกฮ่อที่หลวงพระบางก็มีปัญหาให้พระสุริยภักดี (เวก บุญรัตพันธุ์) ผู้บุตรยก ทพไปตีพวกฮ่อแตกยับเยิน จนกระทั่งถึงทุ่งเชียงคำ การปราบฮ่อครั้งนี้ พระกำแพงสงครามในขณะนั้นเป็นนาย หมวดทัพหน้า ของทัพพระสุริยภักดี เมื่อตีพวกฮ่อแตกทัพหนีจากเมืองไปพอสมควรแล้ว เจ้าพระยาภูธราภัยจึง มีปัญหาให้ยกทัพกลับคืนกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. ๒๔๒๖ พวกฮ่อซึ่งเหลือที่แตกหนีไปจากหนองคายและเมืองหลวง พระบางก็กลับเข้าไปตั้งมั่นในภูวนอีก จึงกับภูวนจึงร่วมกันเข้าโอบตีพวกฮ่อซึ่งเหลือเป็นสามารท หัวหน้าฮ่อซึ่ง เหลือตายในที่รบ พวกที่เหลือก็แตกกระจัดพลัดพรายแยกกันอยู่เป็นกองเล็กกองน้อย เข้าปล้นสดมภ์บ้านเล็ก เมืองน้อยในสิบสองจุไทย พวกฮ่อซึ่งเหลือมีหัวหน้าเข้มแข็งอีกคนหนึ่ง พาสมาครพรรคพวกลงมาตั้งค่ายใหญ่อยู่ ที่ทุ่งเชียงคำอีกครั้งหนึ่ง ส่องส่องผู้คนไว้เป็นจำนวนมาก แล้วยกเข้าปล้นเมืองหัวพันทั้งห้าทั้งหก ซึ่งขึ้นอยู่กับ เมืองหลวงพระบาง เจ้าเมืองหลวงพระบางเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ จึงมีใบบอกมายังกรุงเทพฯ ขอกองทัพขึ้นไป ปราบพวกฮ่อ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิชัย(มิ่ง)กับพระสุ โขทัย(ครุฑ)ยกกองทัพล่วงหน้าไปช่วยเมืองหลวงพระบางก่อน และให้พระยาราชวราวุธ(เวก บุญรัตพันธุ์)บุตร เจ้าพระยาภูธราภัยเป็นแม่ทัพใหญ่ตามขึ้นไปสมทบอีกทัพหนึ่ง ในฐานะที่ใกล้ชิดสนิทสนมกันแต่เยาว์และเคย ไปร่วมงานศึกมาด้วยกันตั้งแต่ท่านเป็นพระสุริยภักดี ในคราวปราบฮ่อเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๘ พระยาราชวราวุธ จึง ให้พระกำแพงสงครามซึ่งขณะนั้นได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพิชัยภักดี การเกณฑ์ทัพครั้งนี้พลรบเป็นพลเรือน ส่วนใหญ่ เพราะเป็นการเกณฑ์พลตามแบบโบราณ หลวงพิชัยภักดีในฐานะนายหมวดอยู่ในทหารกองหน้า ต้อง ยกพลไปโดยรีบเร่ง ด้วยความลำบากตรากตรำเป็นสาหัส ประชุมพลที่เมืองพิชัยแล้วเดินทางผ่านเมืองแพร่ น่าน

จากนั้นก็เดินทางเลียบฝั่งโขงไปจนถึงเชียงแสนแล้วหยุดบวงสรวงเทพยดาอารักษ์ตามประเพณีของเมือง หลวงพระบางที่เคยปฏิบัติมา ต่อจากนั้นกองทัพเดินทางเลียบฝั่งไปอีกจนถึงท่าเลื้อนที่ท่าเลื้อนเจ้านครหลวงพระบาง ได้จัดกองเรือมารับกองทัพข้ามไปยังเมืองหลวงพระบาง พักที่หลวงพระบางพอให้ไพร่พลหายเหนื่อยเมื่อยล้า แล้ว กองทัพก็เคลื่อนตรงไปยังทุ่งเชียงคำ การเดินทางครั้งนี้ทางเดินทุรกันดารยิ่งกว่าที่เดินทางมาแล้ว ต้องบุกป่า ฝ่าดงข้ามเขาข้ามห้วยและต้องเดินทางแข่งกับเวลา ภูเขาที่ข้ามส่วนมากเป็นเขาสูง บางลูกเมื่อขึ้นไปบนไหล่เขา แล้วมองลงมาดูข้างล่างจะเห็นก้อนเมฆลอยต่ำอยู่กว่าจุดที่กองทัพยืนอยู่ ไม่เห็นภูมิประเทศด้านล่าง เพราะก้อน เมฆบังหมด รู้สึกอากาศเย็นมากผิดปกติ แต่เมื่อลงมาถึงเชิงเขาด้านตรงข้ามแล้วจึงทราบว่าฝนตกลงมาไม่น้อย โดยที่แม่ทัพนายกองและไพร่พลไม่มีใครเปียกฝนเลย พวกฮ่อที่คุมสมัคพรรคพวกเป็นกองโจรกองเล็กกองน้อย

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

เมื่อทราบข่าวว่ากองทัพไทยยกขึ้นไปปราบปราม ก็พากันถอยร่นไปรวมอยู่ ณ ทุ่งเชียงคำ อันเป็นค่ายที่มั่นคง แข็งแรงแน่นหนากว่าค่ายอื่น ๆ โดยเหตุที่ว่าพวกฮ่อยกลงมายึดทุ่งเชียงคำเป็นที่มั่นมาหลายปีแล้วจึงได้ปลุกไฟไ้หวุ่นหนาแน่น เป็นระเนียดค่ายล้อมรอบ จนกระทั่งเป็นเสมือนกำแพงค่าย

กองทัพของพระยาราชวราวุฒิจึงเข้าสมทบกับกองทัพของพระยาพิชัย(มิ่ง)และพระยาสุโขทัย(ครุฑ)ล้อมค่ายพวกฮ่อไว้แน่นหนา ทางฝ่ายไทยได้เอาปืนใหญ่ตั้งระดมยิงระเนียดค่าย ก็ไม่สามารถยิงทำลายกองไฟได้ นอกจากใช้ปืนยาวคอยยิงพวกฮ่อที่คอยแอบซุ่มอยู่ตามกองไฟ กองทหารไทยยกเข้าประชิดคราวใดมักจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะมองไม่เห็นตัวข้าศึก และถูกพวกฮ่อลอบยิงเอาเนื่อง ๆ พระยาราชวราวุฒิจึงได้ออกบัญชาการรบ ในระยะใกล้ชิดโดยมิได้หวาดเกรงภัยอันตรายใด ๆ อันจะบังเกิดขึ้น หลวงพิชัยภักดีได้รับบัญชาให้เข้าห้ำหั่นทางหนึ่ง ถูกกระสุนปืนยิงที่ขาขวาในการรบประจันบานครั้งนั้น ท่านแม่ทัพเองก็ได้รับบาดเจ็บเช่นกันในขณะที่บัญชาการรบ แม้กระนั้นก็ตามทั้งสองท่านก็ไม่ได้ย่อท้อ คงบัญชาการต่อสู้ให้ทหารไทยยกพลเข้าประชิดโอบล้อมค่ายฮ่อให้ใกล้เข้าไปอีก วางเสือป่าแมวมองจุกช่องล้อมวงตัดกำลังมิให้พวกฮ่อ ออกมาหาเสบียงอาหารและน้ำบริโภคได้ พวกฮ่อตั้งมั่นอยู่ในค่ายได้ไม่นานเกิดการขัดสนเหลือกำลังที่จะต่อสู้ จึงส่งทูตออกมาเจรจาขอยอมแพ้ ขอดื่อน้ำพิพัฒน์สัตยาขอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาขึ้นต่อไทยสืบไป แต่การเจรจาไม่เป็นที่ตกลงกัน เพราะพระยาราชวราวุฒิจึงตั้งข้อแม้ว่าจะต้องให้พวกฮ่อส่งศาสตราวุธที่มีอยู่มอบให้ไทยทั้งหมดเสียก่อนแล้วให้พวกฮ่อออกมาหาจะไม่ทำอันตราย พวกฮ่อไม่ไว้ใจเกรงว่าไทยจะทำอุบายจึงไม่ออกมา กองทัพไทยจึงต้องตั้งล้อมไว้เป็นแรมเดือน

ต่อมากองทัพไทยเกิดขัดสนเสบียงอาหาร เนื่องจากทางต้นทางส่งเสบียงไม่ทันตามกำหนดและต้องประสบโรคภัยไข้เจ็บด้วย ท่านแม่ทัพเห็นว่าขึ้นล้อมค่ายอยู่ต่อไปก็ยิ่งเดือดร้อนเสียหายมากขึ้น จึงให้เลิกทัพกลับมายังเมืองหนองคายแล้วส่งไปบอกมายังกรุงเทพฯ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้นายพันเอกพระเจ้าห้องยา เกรกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ผู้บังคับการกรมทหารรักษาพระราชวังเป็นแม่ทัพยกไปช่วยพระยาราชวราวุฒิปราบฮ่อที่ทุ่งเชียงคำ พวกฮ่อทราบข่าวว่าทางกรุงเทพฯ ส่งกองทัพขึ้นไปช่วยก็รีบจัดการอพยพผู้คนเผาทำลายที่ทุ่งเชียงคำทิ้งหลบหนีแตกซ่านกระเซ็นไป กองทัพไทยก็เลิกทัพกลับมาพักที่หนองคายชั่วคราวจากนั้นไม่นานก็ทรงบัญชาให้เคลื่อนพลกลับคืนกรุงเทพฯ

หลวงพิชัยภักดีได้รับบัญชาให้คุมทหารส่วนหนึ่งยับยั้งอยู่ ณ เมืองหลวงพระบาง เพื่อป้องกันมิให้พวกฮ่อสายอื่นเข้ามาลอบปล้นสดมภ์หมู่บ้านเล็กหมู่บ้านน้อยในเขตเมืองหลวงพระบาง ต่อมาอีกสามปี เมื่อเหตุการณ์ค่อยสงบลงแล้ว จึงเดินทางกลับเมืองกำแพงเพชร เมื่อเสร็จราชการศึก หลวงพิชัยภักดีเข้าบรรพชาอุปสมบทเป็นสมณเพศตามประเพณีนิยม ในขณะที่บวชอยู่ ท่านมีชื่อเสียงในการเทศน์มากโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เทศน์มหาชาติ กัณฑ์ที่ถนัดและเป็นที่ยอมรับชมชอบของผู้ฟังคือกัณฑ์ มหาพน กุมารและมัทรี เล่ากันว่าเสียงและทำนองเสนาะดีนัก ถึงกับเทศน์หาจุดบัจฉัยจนสร้างศาลาการเปรียญที่วัดเสด็จ จังหวัดกำแพงเพชร นอกจากนี้ท่านยังสอนการ

ฐานข้อมูลท้องถิ่น จังหวัดกำแพงเพชร-ตาก

สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร

เทศน์ให้แก่พระสงฆ์ไว้หลายรูป เช่นพระครูสุวรรณครคณาจารย์ เอวาสวัดวัดโพธารามปากน้ำโพรูปหนึ่ง เมื่อลาสิขาบทแล้วไม่นานก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "พระกำแพงสงคราม" รับราชการในตำแหน่งพระพลนายด่านจังหวัดกำแพงเพชร มีหน้าที่รักษาเขตชายแดนระหว่างกำแพงเพชรติดต่อกับเขตพม่าทางด้านแม่ละเมา

พระกำแพงสงครามรับราชการในตำแหน่งนี้สืบมาด้วยดีจนล่วงเข้าวัยชรา เห็นว่ากำลังร่างกายลดน้อยถอยลงไม่สามารถจะรับราชการสนองพระเดชพระคุณได้เต็มสติกำลัง จึงกราบถวายบังคมลาออกจากหน้าที่ราชการไปประกอบอาชีพส่วนตัว และเพื่อสะดวกแก่การค้ำทำนอพยพครอบครัวไปตั้งหลักฐานอยู่ที่บ้านเกาะมะดัน ตำบลปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และรับหน้าที่เป็นกรรมการพิเศษของจังหวัดช่วยเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี(เจิม แสงชูโต)ในการจัดตั้งค่ายทหาร(ค่ายสุรศักดิ์มนตรี-มณฑลทหารบกที่ ๗ ปัจจุบัน มทบ.๓๒)ของจังหวัดลำปาง

พระกำแพงสงครามถึงแก่อนิจกรรม ด้วยโรคชราในวันศุกร์ที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๗ ณ บ้านแลง ตำบลบ้านหมาก อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง ในช่วงที่หลบภัยทางอากาศอยู่ที่นั่น สิริอายุได้ ๘๘ ปี และรับพระราชทานเพลิงศพ ในวันที่ 10 เมษายน พ.ศ.๒๔๙๑

คำสำคัญ : ปราบศึกฮ่อ

ที่มา : <http://www.sunti-apairach.com/letter/index.php/topic,1405.0/wap2.html>

รวบรวมและจัดทำข้อมูล : กาญจนา จันทร์สิงห์

วันที่ : 2020-03-02

https://arit.kpru.ac.th/ap2/local/?nu=pages&page_id=1332&code_db=610001&code_type=01